

УДК 546.719:54-386

РЕАКЦІЇ КОМПЛЕКСОУТВОРЕННЯ У СИСТЕМІ $[\text{Re}_2\text{Cl}_8]^{2-} - \text{H}_3\text{PO}_4$

В. Г. Столяренко, Д. Є. Єгорова*, Т. В. Старова, С. А. Безбородько**, О. В. Штеменко*
 Криворізький державний педагогічний університет, м. Кривий Ріг; *Державний вищий навчальний заклад "Український державний хіміко-технологічний університет", м. Дніпропетровськ; **Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

Вивчено процеси комплексоутворення біядерних кластерних сполук ренію(III) з фосфатними лігандами у водних і органічних середовищах. Отримані та досліджені сполуки із загальною формулою $\text{Cat}_2[\text{Re}_2(\text{HPO}_4)_4 \cdot 2\text{L}]$, де $\text{M} = \text{Cs}^+, \text{K}^+, \text{NH}_4^+, \text{Na}^+$; $\text{L} = \text{H}_3\text{PO}_4, \text{H}_2\text{O}$. Показана перспективність подальшого дослідження різних типів сполук цього класу, у тому числі як біоактивних речовин з низькою токсичністю.

Ключові слова: біядерні комплекси Ренію(III), фосфатні координаційні сполуки.

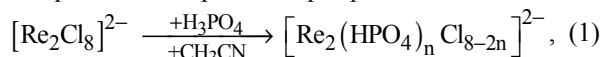
Вступ. Біядерні кластерні сполуки перехідних металів з безпосереднім зв'язком метал-метал підвищеної кратності відносно новий, але активно досліджуваний клас неорганічних речовин. Постійний інтерес до вивчення будови, властивостей та реакційної здатності цих сполук обумовлений наявністю мультиплетного зв'язку метал-метал, кратність якого, наприклад для Ренію, сягає чотирьох, а також наявністю у них низки корисних властивостей, серед яких потенційна біологічна активність, що виражена у мембраностабілізуючому та антипроліферативному ефекті [1].

Хімія біядерних кластерних сполук представлена досить великою кількістю різноманітних комплексів. Найбільш вивченими є карбоксилатні і галогенідні комплекси [2], у той час як фосфатні кластери з конфігурацією d^4-d^4 відомі тільки для Ренію і Молибдену і представлені усього одним структурним типом для кожного з цих d-металів [3,4]. З огляду на малу токсичність і значну біоактивність біядерних комплексів ренію(III) [1, 2], результати дослідження процесів комплексоутворення кластерного центру Re_2^{6+} з фосфатними лігандами можуть послужити моделлю хімічного впливу біядерних комплексних сполук $\text{Re}(\text{III})$ на фосфоліпідний матрикс клітинних мембран, що дозволить зробити ще один крок до розкриття механізму біологічної дії біядерних кластерних сполук ренію(III).

Тому метою даного дослідження було вивчення процесів комплексоутворення у системі $[\text{Re}_2\text{Cl}_8]^{2-} - \text{H}_3\text{PO}_4$, виділення біядерних кластерних сполук ренію(III) з фосфатними лігандами у твердому стані і дослідження їхніх властивостей.

Основний розділ. У якості вихідної сполуки для синтезу тетра-μ-гідрофосфатів диренію(III) було використано тетрабутиламоній октахлородиренат(III), комплекс, який вже містить кластерне угруповання Re_2^{6+} , що дозволяє уникнути необхідності проведення окисно-відновних реакцій для його одержання. Крім того $(\text{NBu}_4)_2\text{Re}_2\text{Cl}_8$ розчинний у багатьох органічних розчинниках та характеризується досить високою лабільністю хлоридного лігандного оточення кластерного фрагмента Re_2^{6+} .

Дія фосфорної кислоти на розчин тетрабутиламоній октахлородиренату(III) викликає заміщення екваторіальних хлоридів на фосфатні місткові ліганди вже за кімнатної температури

де $n = 1, 4$. Це підтверджується наявністю у спектральній картині реакційних розчинів системи $[\text{Re}_2\text{Cl}_8]^{2-} - \text{H}_3\text{PO}_4$ гіпсохромного зсуву і зменшення інтенсивності смуги поглинання характеристичної для октахлородиренатів(III) при 14706 cm^{-1} і появою смуги поглинання при 15625 cm^{-1} , характеристичної для іону $[\text{Re}_2(\text{HPO}_4)_4\text{L}_2]^{2-}$ ($\text{L} = \text{H}_3\text{PO}_4, \text{H}_2\text{O}$) (рис. 1).

Нагрівання реакційного розчину у температурному інтервалі $120-130 \text{ }^\circ\text{C}$ прискорює проходження процесу взаємодії тетрабутиламоній октахлородиренату(III) з фосфатною кислотою і призводить до практично кількісного переходу його у тетра-μ-гідрофосфати диренію(III) приблизно через 5-6 годин. На підставі експериментальних досліджень системи $[\text{Re}_2\text{Cl}_8]^{2-} - \text{H}_3\text{PO}_4$ встановлені оптимальні умови синтезу фосфатних похідних кластера Re_2^{6+} [5] і отримані тетра-μ-гідрофосфати диренію(III) із двома

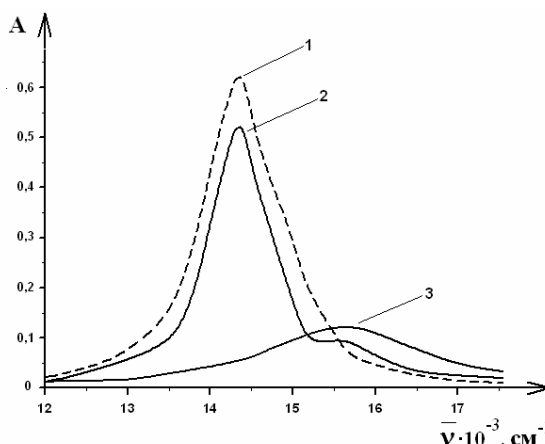
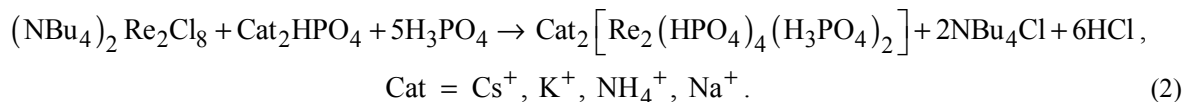

Рис. 1. ЕСП реакційного розчину системи $[\text{Re}_2\text{Cl}_8]^{2-} - \text{H}_3\text{PO}_4$ у часі: 1 – ЕСП розчину $(\text{NBu}_4)_2\text{Re}_2\text{Cl}_8$ в ацетонітрилі; 2 – ЕСП розчину через 24 години після додавання фосфатної кислоти; 3 – ЕСП розчину через 30 діб після додавання фосфатної кислоти

молекулами фосфатної кислоти в аксіальних положеннях, що мають різні зовнішньосферні катіони: $K_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$ - (I) $Na_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$ - (II), $Cs_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$ - (III), $(NH_4)_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$ - (IV).

Даний синтез може бути представлений у вигляді наступного рівняння реакції:

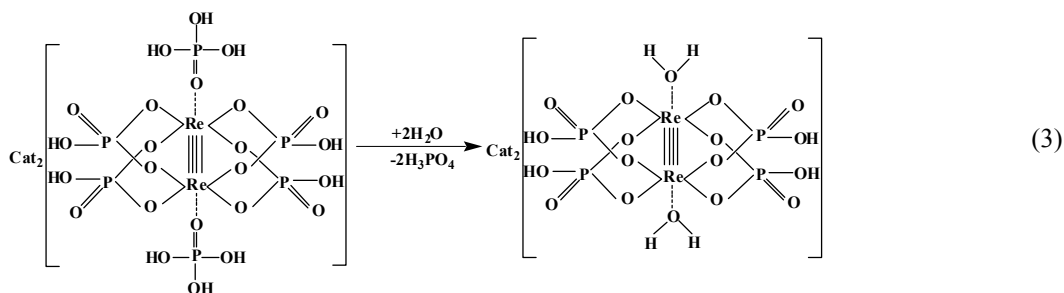
Отримані сполуки представляють собою дрібнокристалічні речовини темно-зеленого кольору, нерозчинні у більшості органічних розчинників і розчинні у воді і розчинах неорганічних кислот.

Розведення реакційних розчинів із синтезів ди(фосфат)тетра-μ-гідрофосфатодиренатів(III) призводить до осадження дрібнокристалічних сполук блакитного кольору з меншим вмістом фосфору (Re:P = 1:2), ніж у сполуках I-IV (Re:P = 1:3) (табл.1), що пояснюється заміщенням аксіальнозв'язаних молекул фосфорної кислоти на молекули води і утворенням діакватетра-μ-гідрофосфатодиренатів(III).

Таблиця 1
Дані елементного аналізу для $Cat_2[Re_2(HPO_4)_4L_2]$, де $Cat = K^+, Na^+, Cs^+, NH_4^+, L = H_3PO_4, H_2O$

Сполуки	№	%Re, розраховано	%Re, знайдено	%P, розраховано	%P, знайдено
$K_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$	I	36,14	35,98	18,05	18,11
$Na_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$	II	37,30	37,19	18,63	18,52
$Cs_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$	III	30,57	30,21	15,27	14,77
$(NH_4)_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$	IV	37,68	37,43	18,82	19,26
$K_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	V	42,78	42,29	14,24	14,73
$Na_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VI	44,42	44,28	14,79	14,93
$Cs_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VII	35,19	34,82	11,72	12,04
$(NH_4)_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VIII	44,95	44,57	14,97	15,38

Таким чином, аналіз отриманих даних дозволив припустити, що розчинення у воді сполук I- IV також буде супроводжуватися заміщенням молекул фосфорної кислоти, що знаходяться в аксіальних положеннях, на молекули води (3).

Для цілеспрямованого одержання тетрафосфатів диренію(III) з молекулами води в аксіальних положеннях використовували системи $(NBu_4)_2[Re_2Cl_8] - H_3PO_4 - H_2O$ на базі яких були синтезовані речовини $K_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$ - (V), $Na_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$ - (VI), $Cs_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$ - (VII), $(NH_4)_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$ - (VIII).

Синтезовані сполуки V-VIII представляють собою дрібнокристалічні речовини блакитного кольору, нерозчинні у більшості органічних розчинників і розчинні у воді і розчинах неорганічних кислот. За збільшенням розчинності у воді діакватетра-μ-гідрофосфати диренію(III) можна розмістити в наступний ряд: цезієва сіль < калійна сіль < амонійна сіль < натрієва сіль (табл.2). Помітне зменшення розчинності у воді цезієвої солі у порівнянні із солями калію, натрію й амонію відповідає правилам розчинності координаційних солей К.Б. Яцимирського [6], згідно яким координаційні сполуки, що складаються з великого катіона і великого аніона, повинні бути менш розчинні, ніж ті, що містять маленький катіон і великий аніон.

Таблиця 2
Дані дослідження розчинності у воді $Cat_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$, где $Cat = K^+, Na^+, Cs^+, NH_4^+$

Формула сполуки	№	Температура, °C	Розчинність (г) в 100 мл води
$K_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	V	18	0,341
$Na_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VI	18	0,487
$Cs_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VII	18	0,065
$(NH_4)_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VIII	18	0,368

Точна будова комплексного аніона $[\text{Re}_2(\text{HPO}_4)_4(\text{H}_2\text{O})_2]^{2-}$ була встановлена за допомогою рентгено-структурного аналізу (РСА) амоній діакватетра- μ -гідрофосфатодирената(III) [10]. Результати аналізу підтвердили, що сполука має структуру іонної солі, що включає катіони амонія і комплексні діакватетра- μ -гідрофосфатодиренат(III) - аніони. Кожен аніон складається з кластерного остову Re-Re, до якого містками координовано чотири гідрофосфатні групи. Довжина зв'язку Re – Re дорівнює 2,2206(4) Å, що відповідає між-атомній взаємодії з утворенням четверного зв'язку (рис.2).

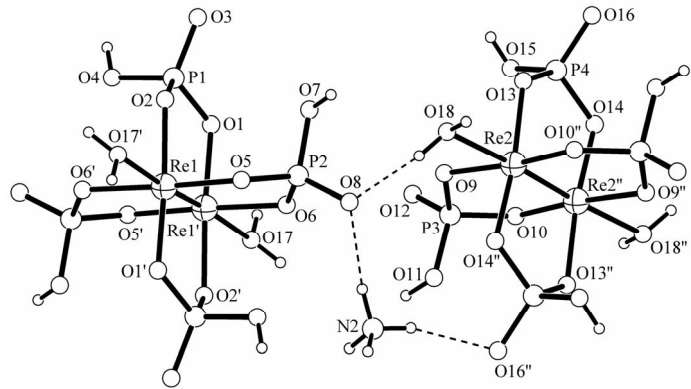

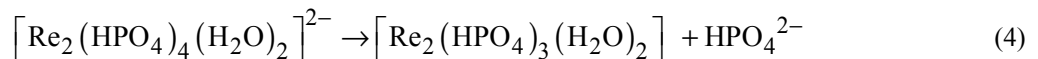
Рис. 2. Будова координаційної сполуки $(\text{NH}_4)_2[\text{Re}_2(\text{HPO}_4)_4(\text{H}_2\text{O})_2]$

Взаємодія між аніонами, а також аніонами і катіонами в амоній діакватетра- μ -гідрофосфатодиренаті(III) відбувається за допомогою O-H...O і N-H...O водневих зв'язків, які об'єднують компоненти структури в тривимірний каркас.

Особливий інтерес представляло вивчення стійкості водних розчинів фосфатних комплексів диренію(III), тому що більшість галогенідних, карбоксилатних, галогенокарбоксилатних і сульфатних похідних або не розчиняються у воді, як дигалогенотетра- μ -ацетати диренію(III), або практично відразу гідролізують, як інші галогенокарбоксилати й октагалогенодиренати(III) [7, 8]. Тетра- μ -сульфати диренію(III) руйнуються під дією вологи повітря навіть у кристалічному стані [9].

Для вивчення гідролізу діакватетра- μ -гідрофосфатодиренатів(III) готували дві серії розчинів речовин V-VIII з концентрацією 0,0019 моль/л. Першу серію розчинів витримували за температури 20⁰С у повітряному термостаті, другу - при 70⁰С на водяній бані. У ході експерименту фіксували зміни в спектральній картині досліджуваних сполук в області найбільше характеристичної смуги поглинання, що відноситься до δ - δ^* електронного переходу зв'язку Re-Re [5]. Зменшення оптичної густини смуги поглинання при 15625 cm^{-1} , характерної для тетра- μ -гідрофосфатів диренію(III) (рис. 3), і випадіння чорного осаду говорить про руйнування сполук внаслідок проходження гідролізу.

Дані дослідження процесів гідролізу кластерних сполук дитехнецію(II/III) за допомогою спектрофотометричного методу аналізу [10] і диродію(II) [11] дозволили припустити, що за тривалого контакту тетра- μ -гідрофосфатодиренатів(III) з водою відбувається поступове заміщення екваторіальних фосфатних груп на молекули води (4):

Подальша дисоціація комплексу і конденсація вже координованих молекул води з утворенням гідроксокомплексів призводить до розриву зв'язку Re-Re. У результаті цього утвориться найбільш стійка форма для ренію - реній(IV) оксид - ReO_2 . Зі збільшенням температури швидкість гідролізу помітно зростає. Так при 20⁰С смуга поглинання при 15625 cm^{-1} присутня в електронних спектрах розчинів солей протягом 4 місяців, а при 70⁰С - протягом 27 годин (рис. 3).

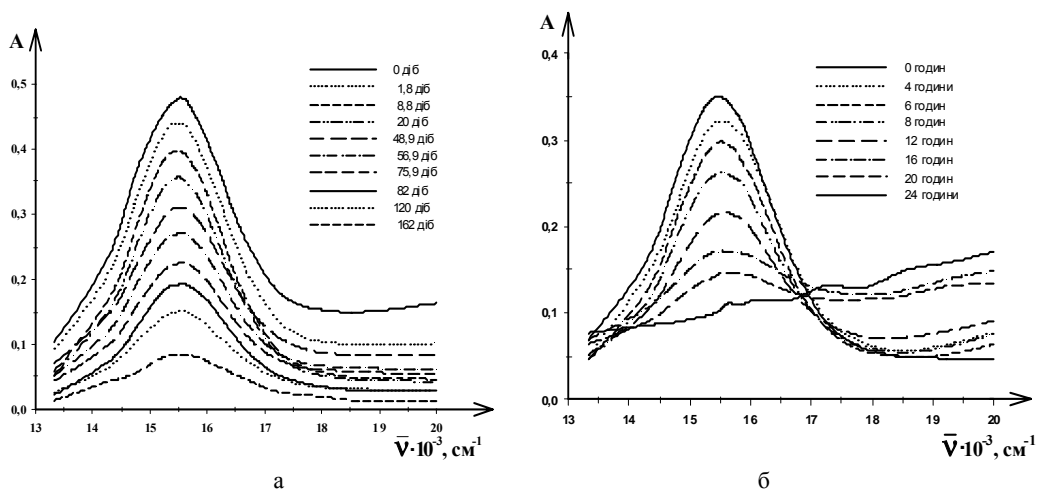

Рис. 3. ЕСП водних розчинів амоній діакватетра- μ -гідрофосфатодиренату(III): а) при 20⁰С; б) при 70⁰С ($C_m = 1,9 \cdot 10^{-3}$ моль/л)

При вивченні процесу гідролізу амонійної, натрієвої, цезієвої і калійної солей тетра-μ-гідрофосфатдиренію(III), ми одержали практично однакову спектральну картину. Отже, стійкість водних розчинів тетра-μ-гідрофосфатодиренатів(III) не залежить від природи зовнішньосферного катіону.

Для сполук I-VIII була виміряна молярна електропровідність їх водних розчинів. Визначення молярної електропровідності комплексних сполук у водних розчинах використовується дуже широко. Однак вода, як розчинник, має істотний недолік, її молекули мають велику схильність до утворення комплексних сполук і можуть витіснити ліганди, що ускладнює правильну інтерпретацію будови досліджуваних речовин.

Проникнення молекул води в лігандне оточення кластерного центру Re_2^{6+} , як було встановлено у ході вивчення гідролізу фосфатів диренію(III) відбувається з незначною швидкістю і, отже, для свіже-виготовлених розчинів тетра-μ-гідрофосфатодиренатів(III) не буде помітно впливати на результати зроблених вимірів. Крім того, тетра-μ-гідрофосфати диренію(III) не розчиняються в органічних розчинниках, і тому вода - єдиний розчинник, що підходить для виміру електропровідності цих сполук.

Вимір молярної електропровідності дозволив для отриманих сполук I-VIII зробити віднесення до визначених типів електролітів (табл. 3). Еталоном для цих віднесенень були усереднені дані, наведені у роботі [12].

Таблиця 3
Електропровідність тетра-μ-гідрофосфатів диренію(III) у водних розчинах

Формула сполуки	№	Температура, °С	Молярна електропровідність, λ_M , $ом^{-1} \cdot см^2 \cdot моль^{-1}$	Тип електроліту
$K_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$	I	25	447-540	–
$Na_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$	II	25	463-603	–
$Cs_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$	III	25	402-586	–
$(NH_4)_2[Re_2(HPO_4)_4(H_3PO_4)_2]$	IV	25	479-612	–
$K_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	V	24	267	2:1
$Na_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VI	24	255	2:1
$Cs_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VII	24	259	2:1
$(NH_4)_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$	VIII	24	277	2:1

Дані молярної електропровідності, отримані для розчинів сполук I-IV, мали непостійні й аномально великі значення. Це пояснюється присутністю в розчині протонуваних молекул води H_3O^+ , що мають високі значення іонної електропровідності [12,13]. Джерелом протонів у сполуках I-IV є аксіальні молекули фосфорної кислоти, часткова кислотна дисоціація яких викликана недостатньо сильною фіксацією атомів Гідрогену ковалентними і водневими зв'язками.

Відповідно до роботи [12], розчини електролітів типу 2:1 і 1:2 володіють електропровідністю в інтервалі $230-270 \text{ ом}^{-1} \cdot \text{см}^2 \cdot \text{моль}^{-1}$. Дані електропровідності, отримані для водних розчинів сполук V-VIII, падають у зазначений інтервал значень, що дозволило нам охарактеризувати їх як іонні сполуки типу 2:1.

Дослідження біологічної, а саме антипроліферативної активності діакватетра-μ-гідрофосфатодиренатів(III) проводилися на коренях проростків кукурудзи, за допомогою методу, що дозволяє визначити перспективність подальших досліджень речовин у якості потенційних протиракових препаратів [14]. Високий ступінь кореляції антипроліферативної активності на коренях проростків кукурудзи й антиканцерогенної активності різних сполук робить даний метод дослідження біологічної активності речовин досить показовим.

Значна антипроліферативна активність була виявлена у $(NH_4)_2[Re_2(HPO_4)_4(H_2O)_2]$, який постійно перевищує активність еталону цис- $[Pt(NH_3)_2Cl_2]$ у діапазоні концентрацій $10^{-5} - 10^{-7}$ моль/л і зберігає її при низьких концентраціях $10^{-8} - 10^{-10}$ моль/л, за яких у цис-платину ефект цілком відсутній [15]. Так як саме низькі концентрації лікарських речовин є фізіологічними, діакватетра-μ-гідрофосфатодиренати(III) є перспективними речовинами для подальших вивчень їх антиканцерогенних властивостей у предклінічних дослідженнях з метою подальшого використання в медицині.

Висновки. У результаті проведеного дослідження були виявлені основні принципи синтезу тетрафосфатів диренію(III) з різними аксіальними лігандами, вивчені деякі властивості їх розчинів, показана біологічна активність отриманих речовин.

РЕЗЮМЕ

Изучены процессы комплексообразования биядерных кластерных соединений рения(III) с фосфатными лигандами в водных и органических средах. Получены и исследованы соединения с общей формулой $Ca_2[Re_2(HPO_4)_4 \cdot 2L]$, где $M=Cs^+, K^+, NH_4^+, Na^+$; $L=H_3PO_4, H_2O$. Показана перспективность дальнейшего исследования разных типов соединений этого класса, в том числе и в качестве противоопухолевых препаратов с низкой токсичностью.

Ключевые слова: биядерные комплексы Рения(III), фосфатные координационные соединения.

SUMMARY

The processes of formation complexes of binuclear cluster compounds of rhenium(III) with phosphatic ligands are studied in water and organic environments. Compounds with the general formula $\text{Cat}_2[\text{Re}_2(\text{HPO}_4)_4\cdot 2\text{L}]$, $\text{M}=\text{Cs}^+$, K^+ , NH_4^+ , Na^+ ; $\text{L}=\text{H}_3\text{PO}_4$, H_2O were synthesized and learnt. The further examination availability of different views of compounds of this class was shown; also as antitumoral drugs with hypotoxicity.

Keywords: binuclear complexes of rhenium (III), phosphatic coordination compounds.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Заявка пат. № а 2005 10232, Україна, МКИ C07F1/08,3/06. Галогенокарбоксилати диренію(III), що проявляють антипроліферативну активність відносно клітин коренів кукурудзи та гібридами 1Д6, а також імунотропну активність відносно взаємодії антиген-антитіло та спосіб їх одержання. / Штеменко О.В., Штеменко Н.І., Горіла М.В., Сорочан О.О., Голіченко О.А. (Україна); УДХТУ, ДНУ. Заявл. 31.10.2005.
2. Штеменко А.В. Особенности химического поведения биядерных кластерных соединений рения(III) / А.В. Штеменко, А.А. Голіченко, О.В. Кожура // Вопросы химии и хим. технологии. – 2000. – № 2. – С. 21-24.
3. Козьмин П.А. Синтез и атомная структура кристаллов соединения $\text{Cs}_2[\text{Re}_2(\text{HPO}_4)_4](\text{H}_3\text{PO}_4)_2$ / П.А. Козьмин, М.Д. Суражская, Т.Б. Ларина // Физ. химия. – 1984. – № 5. – С. 929-933.
4. Nocera D.G. Photochemistry of multiply bonded dimolybdenum phosphate complexes in acidic solution: photoinduced two-electron oxidation of $\text{Mo}_2(\text{HPO}_4)_4^{4-}$ ion / D.G. Nocera, I.J. Chang // J. Am. Chem. Soc. – 1987. – Vol. 109, No 16. – P. 4901-4907.
5. Столяренко В.Г. Тетрафосфаты дирения(III). Синтез и поведение в растворах / В.Г. Столяренко, А.В. Штеменко // Вопросы химии и хим. технологии. – 2003. – № 6. – С. 4-6.
6. Скопенко В.В. Координаційна хімія / В.В. Скопенко, Л.І. Саранський. – К.: Либідь, 2004. – 424 с.
7. Cotton F.A. Compounds containing dirhenium(III) octahalide anions / F.A. Cotton, N.F. Curtis, V.F. Jonson, W.R. Robinson // Inorg. chem. – 1965. – Vol. 4, No 3. – P. 326-330.
8. Синтез и свойства биядерных галогенокарбоксилатов рения(III) / А.В. Штеменко, А.С. Котельникова, Б.А. Бовыкин, И.Ф. Голованева // Журн. неорган. химии. – 1986. – № 2. – С. 399-405.
9. Cotton F.A. Synthesis and structural characterization of sodium tetra- μ -sulfato-dirhenate(III) octahydrate / F.A. Cotton, V.A. Frenz, L.W. Shive // Inorg. Chem. – 1975. – Vol. 14. – P. 649-652.
10. Спицын В.И. Гидролиз кластерного аниона $\text{Tc}_2\text{Cl}_8^{3-}$ в солянокислых растворах / В.И. Спицын, А.Ф. Кузина, С.В. Крючков // Журн. неорган. химии. – 1980. – Т. 25, № 3. – С. 741-745.
11. Барановский И.Б. Исследование фосфатных комплексов родия(II) / И.Б. Барановский, С.С. Абдулаев, Г.Я. Мазо // Журн. неорган. химии. – 1981. – Т. 26, № 7. – С. 1715-1726.
12. Кукушкин Ю.Н. Химия координационных соединений / Ю.Н. Кукушкин. – М.: Высш. шк., 1985. – 455 с.
13. Антропов Л.И. Теоретическая электрохимия / Л.И. Антропов. – М.: Высш. шк., 1975. – 568 с.
14. Иванов В.Б. Подавление роста комплексами платины (II) в зависимости от их строения / В.Б. Иванов, П.А. Чельцов, Р.Н. Щелоков // Доклады АН СССР. – 1976. – Т. 229, № 2. – С. 484-487.
15. Синтез, строение и свойства фосфатных производных дирения(III) / А.В. Штеменко, В.Г. Столяренко, О.В. Берзенина, Н.И. Штеменко // Вопр. химии и хим. технологии. – 2007. – № 5. – С. 39-48.

Надійшло до редакції 28.09.2011 р.